

रेडियो नेपालबाट प्रसारित समाचारमा प्रयुक्त भाषाको अध्ययन

दिनेशबहादुर बम

परीक्षा क्रमाङ्क : ७२२८०३३

त्रि.वि. दर्ता क्रमाङ्क : ९-२-५५२-००६४-२०१२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह, चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७५/२०१९

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत शोधपत्रभित्रका सामग्रीहरू नितान्त मौलिक हुन् । यसमा प्रयोग गरिएका प्राथमिक स्रोतका सामग्रीहरू अन्यत्र कहींबाट साभार गरिएका छैनन् । द्वितीयक स्रोतका सामग्री प्रयोग गरिएका ठाउँमा आवश्यकताअनुसार स्रोत खुलाएर वाक्यांश तथा वाक्यहरू साभार गरिएको छ । यस शोधपत्रका अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका छैनन् । अतः यो शोधपत्र नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

.....

शोधार्थी

दिनेशबहादुर बम

मिति : २०७५/१२/१०

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रका छात्र दिनेशबहादुर बमले नेपाली विषय विशिष्टीकरणको पाठ्यांश ५४४ को आवश्यकता पूर्तिका निम्ति 'रेडियो नेपालबाट प्रसारित समाचारमा प्रयुक्त भाषाको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रहेर तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यो शोधकार्यबाट म पूर्णतः सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी
शोधनिर्देशक
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

मिति : २०७६/०१/०२
April 15, 2019

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता पूर्तिका लागि छात्र दिनेशबहादुर बमद्वारा 'रेडियो नेपालबाट प्रसारित समाचारमा प्रयुक्त भाषाको अध्ययन' शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)
२. प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी (शोधनिर्देशक)
३. प्रा.डा. रामचन्द्र लंसाल (शोधविशेषज्ञ)

मिति : २०७६/१/२४

May 7, 2019

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर चौथो सत्र नेपा.शि ५४४ को प्रयोजनका लागि तयार गरिएको हो । रेडियो नेपालबाट प्रसारित समाचारमा प्रयुक्त भाषाको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र आदरणीय गुरु प्रा.डा. पारसमणि भण्डारीज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शीर्षक छनोटदेखि अन्तिम निष्कर्षसम्म आइपुग्दा उचित सल्लाह एवम् निर्देशन प्रदान गर्नु भएकोमा शोध निर्देशक गुरु डा. भण्डारीप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । साथै नेपाली भाषा शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई ज्यूप्रति पनि हृदयदेखि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । समय समयमा आवश्यक सल्लाह, परामर्श तथा शोधकार्य लेखनमा सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु उपप्रा. उमेश काफ्लेप्रति कृतज्ञ छु । यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सामग्रीको खोज तथा सल्लाह, सुझाव दिनुहुने र लेखनमा हौसला प्रदान गर्नुहुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका आदरणीय गुरु, गुरुआमा तथा क्याम्पस प्रशासन परिवारप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

रेडियो नेपालबाट प्रसारित समाचारमा भाषिक अध्ययन गर्ने सुअवसर मैले प्राप्त गरें । यसै क्रममा शोधपत्र तयार पार्नका लागि विभिन्न सामग्रीहरू रेडियो नेपालबाट प्राप्त गरेको छु । यस शोधपत्रका लागि आवश्यक अडियो सामग्रीका साथै टङ्कित समाचार र समाचार निर्देशिका उपलब्ध गराएर सहयोग गर्नुहुने समाचार कक्षका प्रमुख पवन प्याकुरेल सर, रेडियो नेपालका कर्मचारीहरू र रेडियो नेपाल परिवारप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नका लागि उचित समयको व्यवस्थापन र वातावरण निर्माणमा सहयोग गरी हरेक क्षणमा आवश्यक सहयोग तथा प्रोत्साहन प्रदान गर्नुहुने बुवा नृपबहादुर बम र मुवा देवादेवी बमप्रति कोटीकोटी प्रणाम गर्दछु । साथै परिवारका सबै सदस्यहरूलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्रको सामग्री सङ्कलन एवम् व्याख्या विश्लेषणमा प्रत्यक्ष, परोक्ष सहयोग गर्नुहुने आदरणीय र प्रियजन सबै धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । यथासक्य टङ्कन गरी कम्प्युटर सेटिङमा विशेष सहयोगका लागि 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरका दाई जितेन महर्जनलाई धन्यवाद प्रकट गर्न चाहन्छु । साथै यो शोधकार्य लेखन सफल पार्नका लागि आर्थिक सहयोग गर्ने विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, सानोठिमी, भक्तपुरप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । (MRS/75-76/Edu-42) ।

यस शोधपत्रका सकारात्मक पक्ष मेरा गुरुवर्गबाट प्राप्त ज्ञान र प्रेरणाका उपज हुन् । यसमा भूलवश कुनै त्रुटि वा कमजोरी भएका छन् भने ती मेरा आफ्नै हुन् भनी विनम्रताका साथ स्वीकार गर्दछु । अन्ततः प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग समक्ष पेस गर्दछु ।

शोधार्थी

दिनेशबहादुर बम

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र रेडियो नेपालबाट प्रसारित समाचारमा प्रयुक्त भाषाको अध्ययनमा आधारित रहेको छ । रेडियो नेपालबाट प्रसारित समाचारलाई सैद्धान्तिक दृष्टिकोण हेडलाइनको विषयक्षेत्र र पिरामिड ढाँचाअनुरूप विश्लेषण, वाचनगत अवस्थाको अध्ययन र व्याकरणात्मक पक्षको अध्ययन गर्नुजस्ता उद्देश्यहरू राखेर विश्लेषण गरिएको छ । हेडलाइनको विषयक्षेत्र र पिरामिड ढाँचालाई समाचारको सैद्धान्तिक आधारअन्तर्गत राखिएको छ ।

प्रस्तुत शोध वस्तुतः गुणात्मक रहे तापनि मिश्रित अनुसन्धान विधिमा आधारित रहेको छ । यस अनुसन्धानमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको माध्यमबाट उद्देश्यमूलक तरिकाले सामग्रीहरूको सङ्कलन गरिएको छ । सामग्री सङ्कलनका क्रममा प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतको उपयोग गरिएको छ । रेडियो नेपालबाट २०७५ मंसिर १ देखि १० गतेसम्म प्रसारित रेडियो समाचारलाई प्राथमिक स्रोतका रूपमा लिइएको छ भने भाषा, पत्रकारिता एवम् रेडियो समाचारको सिद्धान्तसँग सम्बद्ध पाठ्यपुस्तक, लेख एवम् शोधपत्रलाई द्वितीयक स्रोतका रूपमा लिइएको छ । द्वितीयक स्रोतका आधारमा सिद्धान्त निर्माण गरी प्राथमिक स्रोतको विश्लेषण गर्दै प्रतिशतसहित तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । रेडियो समाचारलाई हेडलाइनको विषयक्षेत्र, पिरामिड ढाँचा, वाचनगत अवस्था र व्याकरणात्मक पक्षको आधारमा अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । हेडलाइनको विषयक्षेत्र, पिरामिड ढाँचा, वाचनगत शुद्धता र व्याकरणात्मक पक्षलाई अडियोका आधारमा अध्ययन गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनबाट रेडियो समाचारका हेडलाइनले समेटेको विषयक्षेत्र, हेडलाइन विस्तार गर्दा पिरामिड ढाँचाका आधार के-कति समेटिएको छ, वाचन गर्दा लागेको समयावधि, वाचनगत गति एवम् शुद्धता र समाचारमा प्रयुक्त भाषा वाक्य, काल, पक्ष, वाच्य, ध्रुवीयताको अवस्थाबारे विविध तथ्यहरू प्राप्त भएका छन् । राजनीतिक सामाजिक, आर्थिक, लैङ्गिक, प्रकोपीय तथा दुर्घटनाजस्ता विषयक्षेत्रमा केन्द्रित भएर हेडलाइन निर्माण गरेको पाइयो । हेडलाइनका विषयक्षेत्रमध्ये सामाजिक र राजनीतिक क्षेत्रसँग सम्बद्ध ३१.५८ प्रतिशत, आर्थिक क्षेत्रसँग सम्बद्ध २१.०५ प्रतिशत, प्रकोपीय तथा दुर्घटनासँग सम्बद्ध १३.१६ प्रतिशत, लैङ्गिक क्षेत्रसँग सम्बद्ध २.६३ प्रतिशत हेडलाइन रहेको पाइयो । भाषिक विषयक्षेत्रसँग सम्बन्धित रहेर हेडलाइनका विषयक्षेत्र निर्धारण गरिएको हो । हेडलाइन

विस्तार गर्दा थोरै हेडलाइनले मात्रै पिरामिड ढाँचाका सबै आधार समेटेको देखियो । पिरामिड ढाँचाका तीन आधार (परिचय र प्रारम्भ, बढी वा थप तथ्य, सहयोगी सूचना र पृष्ठभूमि) लाई १०० प्रतिशत हेडलाइनले समेटेको र पछिल्ला दुई आधार (कम महत्वको थप तथ्य र उद्धरण, कम महत्वका बाँकी जानकारी) लाई क्रमशः ५४.७६ प्रतिशत र ३८ प्रतिशत हेडलाइनले समेटेको पाइयो । समाचार निर्देशिकाको आधारमा समाचार वाचन गर्ने गरेको र कथ्य वर्णविन्यासका साथै मानक उच्चारणको प्रयोग गरी समाचार वाचन गरेको पाइयो । संयुक्त शब्द र लामा शब्द बढी प्रयोग भएका वाक्य वाचनभन्दा सरल र सहज शब्दको बाहुल्य भएका वाक्यलाई वाचन गर्दा वाचनगत गतिमा एकरूपता कायम रहेको देखियो । समाचारमा प्रयुक्त व्याकरणत्मक पक्षलाई हेर्दा सरल वाक्य, अभूत कालका वाक्य, पूर्ण पक्षका वाक्य, कर्तृवाच्यका वाक्य र करण वाक्यको प्रयोग बढी रहेको पाइयो । जसमा सरल वाक्य ६३.४५ प्रतिशत, अभूतकालीन वाक्य ५५.९७ प्रतिशत, पूर्ण पक्षका वाक्य ६२.८ प्रतिशत, कर्तृवाच्यका वाक्य ८९.७ प्रतिशत र करण वाक्य ९८.९२ प्रतिशत रहेको पाइयो । जसलाई समाचारको सैद्धान्तिक मान्यताअनुकूल रहेको मानिन्छ ।

प्रस्तुत अध्ययनले पत्रकारिता वा रेडियोकर्मिका रूपमा कार्य गर्न चाहाने र भाषासम्बन्धी अध्ययन गर्न चाहाने शिक्षक, विद्यार्थी, शोधार्थी, लेखक, विषयविशेषज्ञ, समाचारदाता, पत्रकार, रेडियोकर्मि तथा समाचार वाचकलाई समाचारमा प्रयोग गरिने भाषाबारे आवश्यक कुराहरू अधिगत गर्न सघाउने अपेक्षा गरिएको छ । यसका साथै पत्रकारिता क्षेत्रका समाचार संवाददाता र समाचार वाचक बन्न चाहने जुनसुकै व्यक्तिलाई टेवा पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ । समाचार वाचनका दृष्टिले सैद्धान्तिक मान्यताअनुसार अध्ययन अनुसन्धान भइनसकेको परिवेशमा प्रस्तुत शोधपत्रले सैद्धान्तिक आधार प्रस्तुत गर्ने अपेक्षासमेत गरिएको छ ।

सङ्क्षिप्त शब्दसूची

त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपा.शि.	:	नेपाली शिक्षण
डा.	:	डाक्टर
प्रा.	:	प्राध्यापक
सहप्रा.	:	सहप्राध्यापक
उपप्रा.	:	उपप्राध्यापक
क्र.सं.	:	क्रम सङ्ख्या
एफ.एम.	:	फ्रिक्वेन्सी मोडुलेसन
वि.सं.	:	विक्रम सम्वत्

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याकथन	४
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	५
१.४	अध्ययनको औचित्य र सान्दर्भिकता	५
१.५	अध्ययनको परिसीमा	६
१.६	अध्ययनको रूपरेखा	७

अध्याय दुई

सम्बद्ध कार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१	सम्बद्ध कार्यको समीक्षा	८
२.१.१	पाठ्यपुस्तकको समीक्षा	८
२.१.२	शोधपत्रको समीक्षा	११
२.२	सैद्धान्तिक अवधारणा	१७
२.२.१	आमसञ्चार	१८
२.२.२	आमसञ्चारको वर्गीकरण	१९
२.२.३	रेडियो पत्रकारिता	१९
२.२.४	रेडियोको विश्वइतिहास	२०
२.२.५	दक्षिण एसियामा रेडियोको इतिहास	२१
२.२.६	नेपालमा रेडियोको विकास	२२
२.२.७	नेपालमा एफ.एम. रेडियोको विकासक्रम	२३
२.२.८	समाचार	२४
२.२.९	समाचारको बनोट	२५
२.२.१०	रेडियो समाचार लेखन	२५
२.२.११	समाचारको विषयवस्तु	२६
२.२.१२	रेडियो समाचार वाचन	२७
२.२.१३	रेडियो समाचारमा व्याकरणात्मक पक्ष	२९
२.२.१३.१	वाक्य	२९

२.२.१३.२ काल	३०
२.२.१३.३ पक्ष	३१
२.२.१३.४ वाच्य	३२
२.२.१३.५ ध्रुवीयता	३३

अध्याय तीन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययन विधि	३४
३.२ जनसङ्ख्या	३४
३.३ नमुना छनोट	३५
३.४ नमुना छनोट प्रविधि	३५
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोत	३५
३.५.१ प्राथमिक स्रोत	३५
३.५.२ द्वितीयक स्रोत	३६
३.६ सामग्रीको व्याख्या र विश्लेषण	३६

अध्याय : चार

सैद्धान्तिक दृष्टिकोणबाट रेडियो समाचारको विश्लेषण

४.१ हेडलाइनको विषयक्षेत्र	३७
४.२ पिरामिड ढाँचाअनुरूप समाचारको विश्लेषण	४०

अध्याय पाँच

वाचनका दृष्टिले समाचारको विश्लेषण

५.१ प्रसारित समाचारको समयावधि	५०
५.२ रेडियो समाचारको वाचनगत अवस्था	५२

अध्याय छ

समाचारमा प्रयुक्त भाषाको व्याकरणात्मक पक्ष

६.१ वाक्य	५६
६.२ काल	६०
६.३ पक्ष	६३
६.४ वाच्य	६८
६.५ ध्रुवीयता	७१

अध्याय सात
सारांश, निष्कर्ष, सुभाष र उपयोगिता

७.१	सारांश	७५
७.२	निष्कर्ष	७७
७.३	सुभाष	८०
७.४	उपयोगिता	८२
७.५	भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शोधशीर्षकहरू	८३
	सन्दर्भसामग्री सूची	८४
	परिशिष्ट	
	व्यक्तवृत्त	

तालिकासूची

	पृष्ठ
तालिका १ : हेडलाइनको विषयक्षेत्र	३८
तालिका २ : २०७५/०८/०१ गते प्रसारित समाचारको पिरामिड ढाँचा	४०
तालिका ३ : २०७५/०८/०२ गते प्रसारित समाचारको पिरामिड ढाँचा	४१
तालिका ४ : २०७५/०८/०३ गते प्रसारित समाचारको पिरामिड ढाँचा	४२
तालिका ५ : २०७५/०८/०४ गते प्रसारित रेडियो समाचारमा पिरामिड ढाँचा	४२
तालिका ६ : २०७५/०८/०५ गते प्रसारित रेडियो समाचारको पिरामिड ढाँचा	४३
तालिका ७ : २०७५/०८/०६ गते प्रसारित रेडियो समाचारको पिरामिड ढाँचा	४४
तालिका ८ : २०७५/०८/०७ गते प्रसारित रेडियो समाचारको पिरामिड ढाँचा	४४
तालिका ९ : २०७५/०८/०८ गते प्रसारित रेडियो समाचारको पिरामिड ढाँचा	४५
तालिका १० : २०७५/०८/०९ गते प्रसारित रेडियो समाचारको पिरामिड ढाँचा	४६
तालिका ११ : २०७५/०८/१० गते प्रसारित रेडियो समाचारको पिरामिड ढाँचा	४६
तालिका १२ : रेडियो नेपालबाट प्रसारित समाचारको वाचनगत समयावधि	५१
तालिका १३ : रेडियो नेपालबाट प्रसारित समाचार वाचनमा देखिएका उच्चारणगत त्रुटि	५३
तालिका १४ : सरलता र जटिलताका आधारमा रेडियो समाचारका वाक्यहरू	५७
तालिका १५ : कालका आधारमा वाक्यको प्रयोग	६०
तालिका १६ : पक्षगत आधारमा वाक्यको प्रयोग	६४
तालिका १७ : वाच्यका आधारमा वाक्यको प्रयोग	६८
तालिका १८ : ध्रुवीयताका आधारमा समाचारका वाक्यहरू	७२

पारिभाषिक शब्द

- रेडियो : खास केन्द्रबाट प्रसारण भएको समाचार, गीत आदि सुन्न सकिने एक प्रकारको यन्त्र ।
- समाचार : भर्खरैका सूचना वा अखबारमा छापिएका हालखबर तथा नयाँ घटनाको विवरण
- आमसञ्चार : धेरै मानिसलाई एकैचोटि गरिने सञ्चार, सर्वसाधारणमा प्रचारप्रसारका लागि उपयोगी हुने सञ्चार ।
- प्रसारण : कुनै वस्तु विषय आदिलाई व्यापक प्रसार गर्ने वा विस्तार गर्ने काम, रेडियो आदि सञ्चारका माध्यमबाट समाचार सूचना आदि पठाउने तथा प्रसार गर्ने काम ।
- रेडियोकर्मी : रेडियोमा काम गर्ने
- वाचक : कुनै रचना, कृति, चिठीपत्र आदि वाचन गरेर सुनाउने व्यक्ति
- वाचन : सस्वर पढेर सुनाउने वा उच्च स्वरमा पढ्ने काम
- पिरामिड : चतुष्कोण वा त्रिकोण आकारमा बनेको अग्लो भिरालो संरचना
- हेडलाइन : कुनै घटना वा समाचारको प्रमुख शीर्षक

व्यक्तिवृत्त

नाम : दिनेशबहादुर बम
जन्ममिति : २०५१/०६/१३
ठेगाना : घोडाघोडी-०३, कैलाली
बुवाको नाम : नृपबहादुर बम
आमाको नाम : देवादेवी बम
नागरिक : नेपाली
लिङ्ग : पुरुष
तह : स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)
सम्पर्क नं. : ९८६८४६९३१३
ईमेल : bamdinesh3@gmail.com

शैक्षिक योग्यता

तह	शिक्षण संस्था	उत्तीर्ण वर्ष	श्रेणी
प्रवेशिका परीक्षा (एस.एल.सी.)	खत्याडी मा.वि., खत्याडी, डोटी	२०६६	द्वितीय
प्रवीणता प्रमाणपत्र तह (१०+२)	खत्याडी उ.मा.वि., खत्याडी, डोटी	२०६९	द्वितीय
स्नातक तह (बी.एड.)	घोडाघोडी बहुमुखी क्याम्पस, कैलाली	२०७२	द्वितीय
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)	विश्वविद्यालय क्याम्पस, त्रि.वि., कीर्तिपुर	२०७५	